

گزارش کنفرانس بین المللی

«انقلاب اسلامی. گذشته. حال و آینده»

□ سید صادق حقیقت

این کنفرانس در روزهای ۱۲ و ۱۳ اسفند ۱۳۷۷ (۳ و ۴ مارس ۱۹۹۹) در مسکو به همت انستیتو خاورشناسی آکادمی علوم روسیه، انجمن دوستی ایران و روسیه و رایزنی سفارت ج.ا.ا. در روسیه برگزار شد. بیشتر ارائه کنندگان مقالات، ایران شناس بودند و با زبان فارسی آشنایی داشتند. سخنرانان از روسیه، جمهوریهای تازه استقلال یافته و ایران بودند. بدیهی است، توصیف نقطه نظرات سخنرانان و گزارش سمینار، به معنای تایید کلیه نکات مدنظر ایشان نیست.

سخنرانان قبل از دستور، آقایان ثریبکف، رئیس انستیتو آکادمی علوم روسیه، آقای صفری، سفیر محترم ج.ا.ا. در روسیه و آقای گریگوری، مشاور دپارتمان وزارت خارجه روسیه بودند. آقای ثریبکف، سخنرانی خود را بر همکاری برای علمی و دانشگاهی روسیه، معرفی قرن بیست و یکم به عنوان قرن صلح، تبیین جایگاه اسلام در قرن آتی و ضرورت نمایان کردن صلح دوستی اسلام متمرکز نمود. آقای صفری به ویژگیهای انقلاب اسلامی، خصوصیات رژیم شاهنشاهی، نقش رهبری، ایدئولوژی و مردم در انقلاب ایران و مقایسه انقلاب اسلامی با انقلاب فرانسه و روسیه پرداخت. سپس آقای گریگوری طی سخنران کوتاهی بر ضرورت تعمیق روابط همه جانبه ایران و روسیه تأکید نمود و از عملکرد سفیر ایران در روسیه تشکر نمود.

سخنرانان صبح روز اول عبارت بودند از:

۱. جناب ن. م. مامدوا از روسیه، که تحت عنوان «تجربه توسعه اجتماعی - اقتصادی در شرایط حکومت اسلامی» سخنرانی کرد. به عقیده او:

«تجربه توسعه ایران به مثابه «جمهوری اسلامی» پس از عصر پیامبر(ص)، منحصر به فرد بوده است. توسعه پایدار در کشورهای مشاهده می‌شود که گرایشهای عمومی جهانی و گرایشهای بالقوه فرهنگی در آنها تلفیق می‌یابند. بسیاری از نکات نظریه پردازانی همانند نواب صفوی، مطهری، شریعتی و بازرگان علیه سرمایه‌داری و حتی سوسیالیسم توجیه گردیده است. ایران در سالهای اخیر به هیچ وجه تلاش نکرده است که برخلاف گرایشهای تکامل جهانی حرکت نماید. با وجود این سعی دارد مشخصات و ویژگیهایی خود را به عنوان گهواره یکی از تمدنهای دیرینه جهان از دست ندهد.

۲- دومین سخنران، علی اف بود و موضوع مقاله‌اش، ایران در قرن ۲۰ نام داشت.

به عقیده وی، انقلاب ایران، اعجاب اکثر محافل سیاسی و علمی جهان را به خود معطوف ساخت و حتی متخصصان ایران شناس روسیه هم نتوانستند تحلیل صحیحی از این واقعه به دست دهند.

۳- س.ب. دروژیلوفسکی سخنرانی خود را تحت عنوان «سیاست اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران بعد از انقلاب اسلامی» ارائه داد. رژیم شاهنشاهی در موقع اجرای اصلاحات، به طور عمد به قشرهایی از اجتماع تکیه داشت که در اجرای وظایفی که در مقابل کشور قرار داشت، ذی نفع می‌شدند. برعکس، رهبری اسلامی، تجدید ساختمان و تنظیم مناسبات اجتماعی را هدف سیاست داخلی خویش قرار داد. پس از انقلاب، اصلاحات ارضی شاه تعدیل شد و شمار دانشجویان فزونی یافت. سیاست اجتماعی در ایران به نحوی است که طبقه خاصی نمی‌تواند حکومت و اقتصاد را در دست گیرد. زنان در جامعه ایران از نقشی والا برخوردارند.

۴- سخنران بعد، مهدی سنایی، رایزن ج. ۱.۱. بود. سخنرانی او، «انقلاب اسلامی، حقوق بین الملل و گفتگوی تمدنها» نام داشت. به اعتقاد وی تحولات امروزی ایران و سیاست‌گذارهای داخلی و خارجی آن، بدون توجه کامل به دوره‌های تحول تاریخی این کشور، ممکن نیست. دو عنصر مهم در تاریخ ایران؛ تمدن و فرهنگ ایرانی، و اسلام شیعی می‌باشد.

دو ضعف اساسی مطالعات مربوط به ایران عبارت است از: جدا کردن ایندئولوژی اسلامی از زمینه‌های سنتی خود و در نظر نگرفتن ارزشها و منافع مختلف بر اساس اینگونه

چالشها است که برخی گفته‌اند ایران، سیستم دولت و ملت را نمی‌پذیرد؛ در حالی که مواضع دو دهه انقلاب اسلامی نشان داده که در بسیاری موارد حامی اصول حقوق بین‌الملل بوده و به آن استناد نیز کرده است. البته باید توجه داشت که زایشگاه حقوق بین‌الملل موجود، غرب، با آن سابقه استعماری‌اش، بوده است. گفتگوی تمدن‌ها، ارزشهای مختلف و فرهنگها و ادیان جهان را به رسمیت می‌شناسد، اما «نسبت به خانه واحد جهانی» با ارزشهای یک طرفه، سر سازگاری ندارد. در سیاست خارجی ایران به طور همزمان، منافع ملی و وحدت اسلامی در نظر گرفته می‌شود. برخورد ایران با جامعه جهانی نیز نتیجه تعامل متقابل و متداوم میان دو عنصر ایدئولوژی و واقعیات عملی (فشارهای بین‌المللی) است.

هد موضوع سخنرانی بعد «نقش روحانیون در جریان انقلاب ۱۹۰۵ (مشروطه) و ۱۹۷۹ (انقلاب اسلامی)» نام داشت. آباراجان، روس و اصالتاً ارمنی است و در خصوص اقتصاد و تاریخ ایران تخصص دارد. او در دفتر ایران‌شناسی، «انستیتو خاورشناسی آکادمی علوم فدراسیون روسیه» کار می‌کند و دو کتاب مهم به رشته تحریر در آورده است: «ریشه‌های اجتماعی - اقتصادی دوران رضاشاه» و «ساختار اقتصادی ایران در دهه ۷۰ - ۱۹۶۰». وی به زبان و شعر فارسی مسلط است. او در سخنرانی خود گفت:

«امام، ضد شاه، امپریالیسم و کمونیسم بود و صریحاً علیه حزب توده موضع گرفت. وی در نوفل‌لوشاتو گفت؛ شوروی و دیگر کشورها حق دخالت در روند انقلاب اسلامی را ندارند. امام با تئوری پردازی نظریه ولایت فقیه و گام گذاشتن به ایران، انقلابی در اسلام پدید آورد. روحانیت ایران به هر حال، توانست کشور را در این دو دهه در شرایط سخت حفظ کند.»

سخنرانی آباراجان دارای جملات متشابهی بود. به طور مثال او از اصطلاح «انقلابی در اسلام» استفاده کرد. وی مجبور شد در پاسخ به پرسشهای دیگران، مقصود خود را واضحتر کند:

«مردم ایران قبل از انقلاب هم مسلمان بودند، و این انقلاب نبود که آنها را مسلمان کرد. شعارهای مردم در طول انقلاب «الله اکبر» بود، و قبلاً هم قبول داشتند که «خدا بزرگ است!» امام با طرح نظریه ولایت فقیه، در دزون تشیع، انقلابی دیگر بر پا کرد و در واقع با این کار، خود را جانشین و جایگزین امام عصر نمود. اقتصاد ایران در حال حاضر سرمایه‌داری است.

چگونه شما اقتصاد هند و برخی کشورهای اسلامی را متمایل به سرمایه داری می‌دانید و از گرایشات اقتصاد خود به نظام کاپیتالیسم غفلت می‌کنید؟!

به هر حال من می‌توانم عمر بیست ساله انقلاب ایران و حفظ مرزها را تبریک بگویم؛ ولی وضع مردم را باید از زبان خودشان شنید!

سنایی در پاسخ خود به آباراجان گفت: اگر ایشان می‌خواهند نقش رهبری را بیش از مکتب برجسته کنند؛ امری معقول است و در سخنرانی حقیقت نیز این موضوع را خواهیم دید. ولی اگر ایشان قصد نادیده گرفتن عنصر مکتب را دارند، به واقع باید گفت این چنین نیست.

بنده هم در صحبت خود با آباراجان تأکید کردم که شعارهای انقلاب، تنها «الله اکبر» نبود و با تحلیل این شعارها می‌توان نشان داد که مردم، مذهبی بودند و تصویری (هر چند مبهم) از حکومت اسلامی داشتند. «استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی» از شعارهای بارز مردم در سالهای انقلاب بود.

۶- خانم س، راوندی از روسیه، سخنرانی خود را تحت عنوان «روحانیت ایران، به عنوان رهبری انقلاب سال ۱۹۷۹» ارائه داد.

از نظر او، یکی از علل اصلی موفقیت روحانیت شیعه در رهبری انقلاب ایران، مخالف صریح با شاه بود. بحران سالهای ۱۹۷۷-۸ به مثابه عامل تسریع کننده انقلاب نیز بر حقانیت مواضع ضد شاهی روحانیت صحه گذارد. خلاء سیاسی ۱۹۷۸، اهمیت بالایی در این میان دارد. طرح روحانیت برای مبارزه تقریباً تنها روزنه جهت ابراز نظریات اپوزیسیون محسوب می‌گردید. مساجد و مراکز سنتی طیف وسیعی را در بر می‌گرفتند. امام، هم تئوری پردازی بی نظیر و هم، سازمان دهنده انقلاب بود. تجربه بیست ساله انقلاب اسلامی نشان می‌دهد که روحانیت از عهده توسعه همه جانبه برمی‌آید.

سخنرانیهایی بعد از ظهر روز اول به ۹ مورد بالغ می‌شد:

۷- خانم ل.م کولاگینا از روسیه (کارمند انستیتو روابط خارجی) تحت عنوان «جهات اصلی سیاست خارجی ج. ۱.۱. در دوران معاصر» سخنرانی کرد. او معتقد است که قطع رویارویی دو ابر قدرت آمریکا و شوروی، موجب باز نگری در دکرینه‌های سیاست خارجی ایران گردید. سیاست «نه شرقی، نه غربی» و صدور انقلاب، اهمیت خویش را از دست داده

است و نظریه توازن قوا بین دو ابرقدرت نیز جایگاهی ندارد. اینک اتکای اصلی در سیاست خارجی، برخلاف دوران پیش، توجه به مسائل داخلی؛ مثل: امنیت و تمامیت ارضی و حسن هم‌جواری با کشورهای هم‌مرز است. سیاست خارجی رفسنجانی پراگماتیک بود؛ ولی علی‌رغم کوششهای مکرر برای برقراری مناسبات با آمریکا، موفق به انجام آن نشد.

اقدامات خاتمی با مقابله نیروهای محافظه‌کار که همه اهرمهای قدرت - اعم از دستگاه امنیتی، قضایی و ارتش - را بر عهده دارند، روبرو شده است. وی سعی دارد از اهرم فرهنگ (سینما، ورزش، نمایشگاهها و غیره) جهت برقراری سیاست خارجی جمهوری اسلامی با ایالات متحده استفاده کند. از دیگر موفقیت‌های او، فراخوان جهانی جهت تشنج‌زدایی، استمهال وام ۲۲ میلیارد دلاری و برگزاری اجلاس سران سازمان کنفرانس اسلامی است. روابط ایران با کشورهای عربی دوگانه تلقی می‌شود؛ ولی به هر حال نتیجه ملموس آن، بهبود روابط با عربستان سعودی بوده است. به نظر ما تأمین امنیت خلیج فارس بدون حضور ایران، غیر ممکن است. ایران سعی دارد با توجه به عوامل خارجی، بحرانهای داخلی خود را حل کند.

۸- خانم ی. و. دونایوا، استاد علوم سیاسی و کارمند انستیتو شرق‌شناسی، سخنرانی خود را تحت عنوان «منطقه خزر و جمهوری اسلامی ایران» ارائه کرد. به اعتقاد وی، آمریکا از طریق آذربایجان و ترکیه و با استفاده از اختلافات روسیه و کشورهای همسایه خود در اطراف خزر، در این منطقه دخالت می‌کند، تب‌نفت، زندگی ماهیان خاویاری را با بحران مواجه کرده است. تصویب کامل رژیم حقوقی دریای خزر، از بار مشکلات خواهد کاست. در نیمه دوم سال ۱۹۹۸ که روسیه در پی تقسیم دریای خزر، سیاستهای خود را تغییر داد، ایران نیز متقابلاً با ترکمنستان و قزاقستان وارد مذاکره شد. به هر حال نباید از یاد برد که امروزه منافع ایران و روسیه تا حدود زیادی بر هم انطباق دارد.

۹- سخنران بعدی، و. ۱. سائین؛ و موضوع او، «قدرت نظامی ایران» بود. از دیدگاه او، در دهه اول انقلاب، عامل ایدئولوژی در ایران از اهمیت بیشتری برخوردار بود؛ ولی اینک ایران به سلاحهای مدرن مجهز شده است. در ایران ۳۰ کارخانه راکت و موشک‌سازی وجود دارد و دستیابی به سلاح اتمی برای این کشور امری محتمل به نظر می‌رسد. ایران در طول جنگ با عراق، به تولید سلاحهای شیمیایی می‌پرداخت و در حال حاضر نیز به سلاحهای مدرن

تعرضی و دفاعی مجهز است.

۱۰-۱. او شاکف (از روسیه) تحت عنوان «خلیج فارس: مسایل جنگ و صلح در منطقه» سخنرانی کرد. به نظر او این منطقه امروزه به نام آرامترین مناطق جهان تبدیل شده است و دارای سه عامل مهم می باشد؛ عامل نفت، عامل اسلام و عامل استراتژیکی - نظامی. ایران در زمان خاتمی کم کم از سیاست تعرضی صدور انقلاب اسلامی فاصله گرفته و به شیوه های صلح آمیز گذار می نماید.

۱۱- یازدهمین سخنران روز اول؛ ا.ی. آرف (از روسیه) بود. او تحت عنوان «جنگ ایران و عراق، و مواضع شوروی و آمریکا و سازمان ملل» سخنان خود را ارائه کرد. انقلاب ایران، زنجیره استراتژیکی نظامی آمریکا در منطقه را از هم گسست.

از سال ۱۹۸۶ تلاشهای ایران در جنگ بی ثمر ماند و اوضاع به حالت «پات» در آمد. جنگ پس از سال ۱۹۸۶، هر چه بیشتر موجب تضعیف ایران می شد. شوروی همواره طرفدار قطع جنگ بود.

۱۲- خانم آرونوا، متخصص امور افغانستان، تحت عنوان «مبارزه ایران با مواد مخدر» سخن می گفت. به اعتقاد او، ایران، با استفاده از سیستم رایانه ای و مدرن در حل بحران فوق موفق بوده است که متأسفانه کمتر پژوهشگری به عمق این اقدامات آگاه می باشد.

۱۳- آقای گ. (استار چنکف (از روسیه)؛ بحث خود را تحت عنوان «ایران به عنوان قدرت جدید صادر کننده گاز» ارائه کرد. مقامات ایران پیشرفت کشور را نه با نفت؛ بلکه با گاز طبیعی مرتبط می دانند. نفت، منبع توسعه قرن بیستم؛ و گاز، منبع توسعه قرن بیست و یکم می باشد. او می گوید؛ ایران و روسیه به دلیل دخالتهای آمریکا در منطقه متحمل ضرر شده اند. آقای چنکف اعتقاد دارد که پیروزی اقتصاد توحیدی در قرن ۲۱ به ایران امکان می دهد تا در رأس جهان اسلام قرار گیرد.

۱۴- خانم و.و. خوتورسکایا، دانشجوی سال سوم رشته روابط بین الملل، تحت عنوان «نیروی اتمی ایران به مثابه یکی از محورهای استراتژیک همکاری با روسیه» سخنرانی کرد. به اعتقاد او، روسیه به هیچ وجه نباید از همکاری اتمی با ایران امتناع ورزد.

۱۵- آخرین سخنران روز اول، خانم س.ی. استوپاکووا بود. او درباره پروژه «لاگان» به عنوان حلقه رابط در مناسبات ایران و روسیه سخن گفته. این پروژه که از هلسینکی (فنلاند)

تاروسیه و ایران و دبی امتداد می‌یابد، در قرن ۲۱ به یکی از مؤثرترین مسیرهای حمل و نقل مبدل خواهد شد. این طرح، روسیه و اروپا را به خلیج فارس و هند و پاکستان متصل خواهد ساخت. حلقه‌های اصلی این پروژه، بنا در لاگان (گالمیکیا) و امیرآباد ایران به شمار می‌روند. صبح روز دوم نیز سخنرانی برگزار شد:

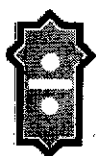
۱۶- اولین سخنران، ژیگالنا بود. او راجع به «همگرایی ملی و فرهنگی در ایران کنونی» سخن گفت. وی کوشش ایران برای حل تعارض دو فرهنگ ایرانی (ملی) و مذهبی (شیعی) و حل مسأله قومیتها را به بحث کشید.

۱۷- م.س. کامنوا (از روسیه) تحت عنوان «بیستمین سالگرد تأسیس جمهوری اسلامی ایران: نتایج سیاست زبانی» سخنرانی کرد و گفت بعد از پیروزی انقلاب، زبان عربی پس از زبان فارسی در اولویت قرار گرفت و زبانهای اروپایی به دلیل سیاستهای روحانیت، افول کرد. اما علی‌رغم گرایشات ضد غربی رهبری ایران، زبانهای غربی به ایفای نقش محسوس در حیات کشور ادامه می‌دهند. در مجموع می‌توان گفت فرهنگ و زبان ملی ایرانیان حفظ می‌شود؛ ولی گسترش نمی‌یابد.

۱۸- سومین سخنران روز دوم، پروفیسور ی.آ. روبینچیک (از روسیه) بود. وی مدرس دانشگاه و عضو انستیتوی خاورشناسی است و بزرگترین فرهنگ روسی-فارسی را به رشته تحریر درآورده است. او تحت عنوان «مسائل تکامل زبان فارسی در اواخر سده بیستم» به ایراد سخن پرداخت.

۱۹- آقای دوری^(۱) نیز درباره «ادبیات معاصر فارسی» سخنرانی کرد. وی پس از آنکه اثبات کرد، نثر فارسی کمتر از نظم آن برای جهانیان شناخته شده است، به آثار جمالزاده، بزرگ علوی، صادق چوبک و دولت آبادی اشاره کرد. او می‌گوید: نویسندگان پس از انقلاب، «نویسنده» نبودند و موضوع جنگ را خیلی ساده نوشتند. اینک اکثر نثر نویسندگان ایران، به خارج از کشور مهاجرت کرده‌اند.

۲۰- ف. اورازیف (از قزاقستان)، بحث خود را تحت عنوان «مطبوعات ایران پس از انقلاب اسلامی مطرح نمود. وی با آمار دقیق و مفصل، به ذکر تاریخچه مطبوعات ایران پرداخت، و مهمترین مشکلات فعلی آنها را موارد ذیل برشمرد: دشواریهای مالی، عدم توجه کافی مردم به سخن مکتوب، بی‌سوادی و کم‌سوادی، عدم توانایی روزنامه‌ها در

برآوردن نیازهای خوانندگان و ذوق و سلیقه آنها.

۲۱- سخنرانی نگارنده (سید صادق حقیقت) نیز «علل و ریشه‌های انقلاب اسلامی ارائه شد. ابتدا، نظریه‌های توطئه، مدرنیسم، اقتصاد، مذهب و استبداد توصیف و سپس فرضیه جدیدی مورد بحث قرار گرفت. بر این اساس، مهمترین عامل در زمینه‌سازی انقلاب، مدرنیسم (توسعه ناقص و روبنایی اقتصادی همراه با استبداد شاهی) و مهمترین عامل در پیروزی انقلاب، رهبری مذهبی حضرت امام (ره) می‌باشد»^(۲)

۲۲- خانم لوگاشوا، تحت عنوان «سنت و پدیده‌های مدرن» به تحلیل رسوم و سنت ایرانی از جمله نوروز و... پرداخت.

۲۳- م.و. واگین، بحث خود را تحت عنوان «میراث ایران و انقلاب اسلامی: مسایل تاریخ‌شناسی» ارائه نمود. وی، پس از توصیف مطالعات ایران‌شناسی در روسیه، نتیجه‌گیری کرد که: با برخورد تمدنی، مراجعه به پیوند زمانهای گذشته و حال، امری معقول به نظر می‌رسد و متدولوژی مارکسیستی در تاریخ‌شناسی، روشی مناسب در این راستاست.

۲۴- آخرین سخنران صبح روز دوم رجب صفراف بود.^(۳) او راجع به «اتحاد روسیه، ایران و هند» سخنرانی کرد. به اعتقاد پریماکف جهان فعلی نمی‌تواند تک قطبی باشد. قرائت ایران از اسلام، در راستای اتحاد روسیه، ایران و هند، و به جهت محدود کردن تأثیر آمریکا در منطقه، می‌تواند امری جالب توجه قلمداد شود.

کنفرانس در بعد از ظهر روز دوم خود، از سخنرانی پنج نفر بهره برد:

۲۵- خانم موکیم جانووا با ارائه سخنرانی خود تحت عنوان «آسیای میانه و ایران» گفت: ایران برخلاف خواست آمریکا، پس از فروپاشی شوروی توانست جای پای خوبی در آسیای میانه و جمهوریهای تازه استقلال یافته (بالاحض ترکمنستان) پیدا کند.

۲۶- خانم انارقولووا، کارمند مرکز مطالعات استراتژیک تاجیکستان، بحث خود را تحت عنوان «تأثیر انقلاب ایران بر تاجیکستان» ارائه داد. به اعتقاد او، بعد از فروپاشی اتحاد شوروی، تأثیر ایران بر تاجیکستان به طور شدید افزایش یافت. پیدایش نهضت سیاسی تاجیکستان به نام «رستاخیز»، بدون شک تحت تأثیر ایران بوده است. در تاجیکستان همواره از مسلمانان خواسته می‌شود که با نتایج «غرب زدگی» برای ایران، و «شوروی زدگی» برای تاجیکستان آشنا شوند. مردم تاجیک در یک کلام به مسئولین خود می‌گویند اگر نمی‌توانید

حکومت کنید، آن را به روحانیون واگذارید. در عین حال، باید توجه داشت که اسلام در تاجیکستان شکل مسالمت‌آمیزی دارد و احتمال به وقوع پیوستن حکومتی اسلامی در آنجا منتفی است.

۲۷- خانم گیلا با از ترکمنستان به برخی جهات همکاری فرهنگی ایران و کشور متبوعش اشاره نمود.

۲۸- آقای رحمانف، کارمند مرکز مطالعات استراتژیک تاجیکستان، بحث خود را با عنوان «روابط ایران و افغانستان» ارائه کرد. او گفت، طالبان پس از قطع روابط با ایران، از دو بندر پاکستان بهره‌مند می‌شود.

۲۹- عوض بگ آتاخانف (از قرقیزستان)، تحت عنوان «توسعه روابط فرهنگی کشورهای آسیای مرکزی با ج.ا.ا. در دوره پس از فروپاشی اتحاد شوروی» سخنرانی کرد. او از وقوع فروپاشی، اظهار تأسف کرد و گفت: تعداد ایران شناسان کشور ما هر روز روبه افزایش هستند.

۳۰- آخرین سخنران کنفرانس، طالب اف (از ازبکستان) بود که بحث خود را تحت عنوان «فلسفه اجتماعی ایران کنونی» ارائه کرد. وی با مهم شمردن علم فلسفه و ایدئولوژی اسلامی، از منزوی شدن روند دموکراتیزه کردن ساختارهای حکومت شیعی اظهار تأسف کرد. وی در مجموع روحیه شیعه را دموکرات‌تر از اهل سنت خواند.

خانم مامدووا در پایان کنفرانس، به عنوان یکی از اعضای هیأت علمی، به جمع بندی ذیل پرداخت: «این روزها عقاید مختلفی راجع به ایران وجود دارد. یکی از روزنامه‌های روسیه نوشت؛ ایران در آستانه جنگ داخلی قرار دارد. در سخنرانیهای ارائه شده نیز این اختلاف نظرها دیده می‌شود. برخی حاصل عملکرد ایران را با واریانت تکامل منفی تحلیل کردند، برخی با دید مثبت، و خود من با حالتی میانه.» وی سپس به ارائه خلاصه‌ای از سخنرانیهای مهم پرداخت.

پی‌نوشت‌ها

۱- آقای دوری، از جانب مادر، ایرانی است.

۲- این نظریه با مشخصات ذیل به چاپ رسیده است:

سید صادق حقیقت، علل و عوامل پیروزی انقلاب اسلامی، طه، قم، ۱۳۷۷.

۳- ری اصلاناً تاجیک است، دکترای علوم سیاسی دارد و مشاور یکی از کمیته‌های پارلمان روسیه (دوما) می‌باشد.

